

Javaslat

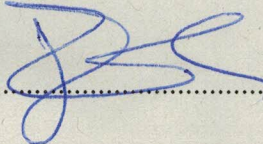
„**Stádel-gyár szellemi öröksége**”

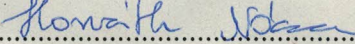
települési/tájegységi/ágazati

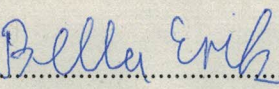
értéktárba történő felvételéhez

Készítette a Széchenyi István Egyetem

Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar Értéktár Műhelye (magánszemély tagjai):

Dr. Bóka Zsolt (címmzetes mesteroktató, ügyvéd):.......... (aláírás)

Horváth Nóra (joghallgató):.......... (aláírás)

Bella Erik (joghallgató):.......... (aláírás)

Kernya Gábor (joghallgató):.......... (aláírás)

Győr, 2024.04.23.

I. A JAVASLATTEVŐ ADATAI

1. A javaslatot benyújtó (személy/intézmény/szervezet/vállalkozás) neve: Dr. Bóka Zsolt, Horváth Nóra, Bella Erik, Kernya Gábor (az Értéktár Műhely nem jogi személy, magánszemélyek közössége).

2. A javaslatot benyújtó személy vagy a kapcsolattartó személy adatai:

Név: Dr. Bóka Zsolt

Levelezési cím:

Telefonszám:

E-mail cím:

II. A NEMZETI ÉRTÉK ADATAI

1. A nemzeti érték megnevezése: Stádel-gyár szellemi öröksége

2. A nemzeti érték szakterületenkénti kategóriák szerinti besorolása:

- agrár- és élelmiszergazdaság
- egészség és életmód
- épített környezet
- ipari és műszaki megoldások
- kulturális örökség
- sport
- természeti környezet
- turizmus és vendéglátás

a szakterületi besorolás indokolása: Győr első gépgyára, amely főként mezőgazdasági gépek gyártásával foglalkozott. A Stádel-gyár jelentős tárgyi, kulturális és szellemi örökség Győrben, amely nagymértékben hozzájárult a város ipari fejlődéséhez. A második világháború végéig családi tulajdonban működő cég meghatározó szerepet töltött be a térségben. Minőségi termékei, méltó versenytársai voltak a mezőgazdaságban akkoriban elterjedt angol és amerikai gépeknek.

3. A nemzeti érték a magyarországi együtt élő népekhez, az államalkotó tényezőként elismert nemzetiségekhez kapcsolódó érték:

- igen
amely nemzetiség:
- nem

4. A nemzeti érték fellelhetőségének helye: A gyár épületei közül már csak a család lakóháza maradt fenn, amely a 9022 Győr, Rákóczi Ferenc utca 32. szám alatt található, amin két emléktábla is fellelhető. Ezentúl a Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum is őriz műtárgyakat és dokumentumokat a gyűjteményeiben. A gyár használati tárgyai fellelhetők még mezőgazdasági múzeumokban (kiállításokon) Mezőkövesden, Zircen és Gyöngyösön, illetve Győrben sétálva nagy számban találunk még ma is a Stádel-gyár által öntött aknafedeleket és víznyelőket.

5. Értéktár megnevezése, amelybe a nemzeti érték felvételét kezdeményezik:

- települési
- tájegységi
- ágazati

amely értéktár neve: Győri Értéktár

6. A nemzeti érték rövid, szöveges bemutatása, egyedi jellemzőinek és történetének leírása, a megjelölt szakterületi kategória indokolása (amennyiben nemzetiséghez kapcsolódó érték, a nemzetiségi vonatkozások, a nemzetiséghez való kötődés bemutatása):

Az alább felsorolt forrásokra támaszkodva, azokat felhasználva tudjuk, hogy **Stádel (Stadl) József** 1779-ben született. Rottenburg városából érkezett Győrbe, mint szerszámkovács azal a céllal, hogy letelepedjen, polgárjogot szerezzen, és nyisson egy műhelyt céhes kereteken belül. 1806-ban vették fel a győri polgárok sorába. A polgárjog sok előnnyel járt (vámmentesség, hivatalviselés), de szükség volt még a céhtagságra is. Ehhez szigorú feltételeknek kellett megfelelnie. Vagyona, hírneve évről évre gyarapodott, Győr sikeres szerszámkovácsa lett. Az 1830-as években több győri ingatlant vásárolt. A levéltári iratok szerint több adót fizetett, mint a kortársai.

Stádel Károly 1817-ben született, korán érdeklődést mutatott a szerszámkovács mesterség iránt, apja mellett kitanulta a szakmát. Vasipari tudásának elmélyítése érdekében Bécsbe ment tanulni. 1839-ben levizsgázott a bécsi császári-királyi műegyetemen. Szakmai gyakorlatára és ismereteire alapozva már egy önálló üzemen gondolkodott, ám ehhez meg kellett szereznie a céhes mesteri címet.

1846-ban rendezték az első győri iparmű-kiállítást, ahol Kossuth Lajos is megjelent. Stádel Károly itt mutatta be saját tervezésű szivattyúját, amely ezüstérmes lett. Majd 1847. szeptember 27-én a lakatoscéh bizottsága elfogadta a mesterremeket, felvették a mesterek sorába, és megkapta a céhszabaduló levelet.

A szabadságharc bukása után elítélték fegyverrejtegetés miatt, de Haynautól kegyelmet kapott. Az 1850-es években már műhelyének nagyarányú bővítésén fáradozott, házakat vásárolt a műhely szomszédságában, ezek az épületek alkották később gyárának területét.

A kiállítások sikere után mind több megrendelést kapott, és egyre inkább a mezőgazdasági gépek és eszközök kezdtek el érdekelni. Kifejlesztette saját találmányú őrlődarálógépet. Mezőgazdasági gépei egyre több gazdaságban lettek megtalálhatók.

Műhelye már üzemszerűen működött, nőtt a vásárlószám, mindez pedig arra készítette, hogy megszerezze a gyári cím használatát, melyet 1862. április 24-én el is nyert a Helytartótanáctól.

Gyárrá válása után a következő termékeket kínálta: vetőgépek, szénagyűjtő, kukoricamorzsoló, szecskavágó, zúzó-, daráló- és őrlőmalmok, sodrógép, répvágó, rosták, hajtógépek, cséplőgépek. A Stádel névhez számos találmány kapcsolódik. Egyebek között az akkor híres földmérő taligáé, vagy a vetőmagra specializált, a mag mennyiségét szabályozó berendezése. Nem egy hazai kiállításon ért el sikert a cég. A cséplőgépevel az 1873-as bécsi világkiállításon aranydiplomát szerzett.

Rendszeresen hirdetett a *Győri Közlönyben*, szinte minden ipari kiállításon részt vett, melyekről gyakran aranyéremmel tért haza. 1877-ben vas- és fémöntödét épített, és így jelentősen függetlenítette magát az öntvénykészítőktől.

Egyre több megrendelést kapott a kormánytól, közhivataloktól, termékeinek nemcsak eladásáról, hanem javításáról is gondoskodott. Termékválasztékát is bővítette, célja a gépek időtállósága, megbízhatósága volt.

Apja műhelyéből gyárat fejlesztett, felhasználva ehhez szaktudását, kitűnő üzleti érzékét. Azonban az iparilag rohamosan fejlődő Győrrel már nem tudta a versenyt tartani.

Fia, **Ifj. Stádel Károly** örökölte tőle az üzemet, akinek halála után a testvérei örökölték a gyárat.

A cégvezetést a fiútestvér, **Stádel János** vette át 1896-ban. A gyár neve ifj. Stádel Károly halála után Stádel Károly Örökösei Gépgyár és Vasöntöde lett. János folytatta elődei munkáját, részt vett a millenniumi ünnepségek keretében rendezett kiállításokon, amelyeken

az ő termékeit is díjazták. A nevéhez fűződik a *Győri Drill* nevű sorvető gép, azonban időközben Győr ipara rohamos fejlődésnek indult, a mezőgazdasági gépeket előállító üzemek háttérbe szorultak, változtatni kellett.

1910-ben kifizette a testvéreit, ezáltal egyedüli tulajdonosa lett a gépgyárnak. Mivel eddig ő gazdálkodással és nem gépgyártással foglalkozott, szüksége volt jó szakemberekre, így került a gyárba Horváth Antal gépész, aki haláláig, 1927-ig mint művezető dolgozott.

Az első világháború után a termelés és a munkáslétszám is visszaesett a gyárban. Az iparpangás korszaka köszöntött be, ami súlyosan érintette az iparból élő győrieket. Stádel Jánosnak sikerült utódai által felvirágoztatott üzemet tovább vinni, de az 1933-ban bekövetkezett halálakor már a hanyatlás jelei mutatkoztak.

Tőle a fia, **Stádel Károly Richard** vette át a gyárat, aki 1890-ben született. A győri és dévai iskolák után a budapesti Műszaki Egyetemen szerzett gépészmérnöki diplomát 1914-ben. Részt vett az első, majd később a második világháborúban is, apja halálával ő vette át a stafétát, a gyár vezetését. 1934-től kezdődött a gyár villamosítása, de további fejlesztésekre, modernizálásra már nem volt forrása. A gyárban található gépek egyre inkább elavultak, lassúak voltak.

Az 1930-as évektől a fő profil az öntvénygyártás lett. Állandó megrendeléseket kapott Győr Város Mérnöki Hivatalától, aknafedeleket és víznyelőket öntöttek, kizárólag újrahasznosított fémből. Emellett javításokat és felújításokat is végeztek. A legtöbb megrendelést Győr városától kapta a gyár, sokféle vasmunkát elvállaltak. 1938 után rövid fellendülés következett be az ipar területén, mindenki modernizált, ám Stádel Károly nem mert bankkölcsönt felvenni, amely nélkül a gyára visszasüllyedt kisipari szintre. A második világháború alatt folyamatosan fogyott az alkalmazotti létszám, így már csak javításokat, kisebb öntéseket végeztek el. Majd 1944. április 13-án két bombatalálat is érte a gyárat, ami a végző pusztulását eredményezte.

A háború után Stádel Károly nem tudta újjáépíteni a gyárat, így kénytelen volt bérbe adni azt. A tulajdonjog ugyan az övé maradt, de szerződést kötött Knapp Gyulával és Németh Antallal, hogy 1950-ig bérelhetik a gyárat. A gyár neve **Kisalföldi Gépgyár** lett. A bérleti díjból semmit sem kapott, a tulajdonjoga 1949. december 28-án a kisüzemek államosításával megszűnt. 1961. február 21-én hunyt el, a nyughelye a nádorvárosi köztemető Stádel-sírboltjában található.

7. Indokolás az értéktárba történő felvétel mellett:

A Stádel-gyár meghatározó szerepet játszott Győr ipari fellendülésében, a maga idejében korszakalkotó termékeket állított elő, az itt dolgozó embereknek köszönhetően számos innováció terjedt el a hazai iparban. A korszak egyik legnagyobb gyáraként, rengeteg munkavállalót foglalkoztatott, amely gazdaságilag is vonzóvá tette Győr városát. Emlékeit őrzik a múzeumok tárgyak és dokumentumok formájában, és maga a Stádel család is. A 19-20. század meghatározó országos ipari szereplőjeként, a gépgyártásban tett elévülhetetlen érdemeiért javasoljuk az értéktárba felvételt.

8. A nemzeti értékkel kapcsolatos információt megjelenítő források listája (bibliográfia, honlapok, multimédiás források):

Cserhalmi Zoltán – Varga Balázs, *Győr első gépgyárának története, tárgyi és szellemi hagyatéka I.* In Döryné Zábrádi Orsolya-Kurucz Anikó-Varga Balázs (szerk.): Új irányok és lehetőségek a nevelés-, humán- és társadalomtudományok területén. Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Pedagógiai, Humán- és Társadalomtudományi Kar, 2023, 145-155.

https://lib.sze.hu/images/Apaczai/kiadv%C3%A1ny/2022/03_03_Gyo%CC%8Br%20elso%C%8B%20ge%CC%81pgya%CC%81ra%CC%81nak%20to%CC%88rte%CC%81nete,%20ta%CC%81rgyi%20e%CC%81s%20szellemi%20hagyate%CC%81ka%20I.pdf (2024. 04. 23.)

Lanczendorfer Zsuzsanna, *Győr első gépgyárának története, tárgyi és szellemi hagyatéka II. A Stádel család visszaemlékezése*. In Döryné Zábrádi Orsolya-Kurucz Anikó-Varga Balázs (szerk.): Új irányok és lehetőségek a nevelés-, humán- és társadalomtudományok területén. Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Pedagógiai, Humán- és Társadalomtudományi Kar, 2023, 163-176.

https://lib.sze.hu/images/Apaczai/kiadv%C3%A1ny/2022/03_05_Gyo%CC%8Br%20elso%C%8B%20ge%CC%81pgya%CC%81ra%CC%81nak%20to%CC%88rte%CC%81nete,%20ta%CC%81rgyi%20e%CC%81s%20szellemi%20hagyate%CC%81ka%20II.pdf (2024. 04. 23.)

<https://ipartortenet.hu/hu/ipartorteneti-emlekhelyek/stadel-karoly-gazdasagi-gepgyara-es-ontodeje> (2024. 04. 23.)

Lengyel Adrienn: A Stádel-Gépgyár – Győr első gépgyára.

<https://www.gyorisalon.hu/index.php?mact=News,cntnt01,detail,0&cntnt01articleid=3155> (2024. 04. 23.)

40 éve - A 175 éves a Kisalföldi Gépgyárról írtunk.

<https://www.kisalfold.hu/helyi-kozelet/2023/05/40-eve-a-175-eves-a-kisalfoldi-gepgyarrol-irtunk> (2024. 04. 23.)

Mennyeiné Várszegi Judit: Pillanatképek Győr első gyárának történetéből: Stádel Gépgyár – Kisalföldi Gépgyár – Tungstrom Rt. Gépgyára.

<https://www.gyorisalon.hu/news/18422/66/Pillanatk%C3%A9pek-Gy%C5%91r-els%C5%91-gy%C3%A1r%C3%A1nak-t%C3%B6rt%C3%A9net%C3%A9b%C5%91l-St%C3%A1del-G%C3%A9pgy%C3%A1r-Kisalf%C3%B6ldi-G%C3%A9pgy%C3%A1r-Tungstrom-Rt.-G%C3%A9pgy%C3%A1r> (2024. 04. 23.)

Balázs P. 1963. Az Első Győri Iparműkiállítás 1846-ban. Adatok a győri ipar 19. századi történetéhez. Arrabona 5: 249–279.

Hancz I.–Nagy I. 2015. A győri ipartestület 130 éves története. Győr: Palatia Nyomda.

Honvári J. 2021. A győri gyáripar a kezdetektől az I. világháború végéig. In: Honvári J. (szerk.): Iparváros. Győr iparának története a kezdetektől napjainkig. Győr: Győri Ipartörténeti Alapítvány – Győr+ Média Zrt., 43–108.

Honvári J. (szerk.) 2021. Iparváros. Győr iparának története a kezdetektől napjainkig. Győr: Győri Ipartörténeti Alapítvány – Győr+ Média Zrt.

Nemesné Matus Zs. 2021. Győr kézművesipara a kezdetektől 1872-ig. In: Honvári J. (szerk.): Iparváros. Győr iparának története a kezdetektől napjainkig. Győr: Győri Ipartörténeti Alapítvány – Győr+ Média Zrt., 9–26.

Sinay J. 1971. Az első győri gyár története. Arrabona 13: 313–346.

Szakál Gy. 2002. Vállalkozó győri polgárok 1870–1940 között. Sikeres történeti modellváltás. Budapest: L'Harmattan.

Timaffy L. 1983. 175 éves a győri Kisalföldi Gépgyár. Honismeret 6 (11): 16–17.

Veszprémi Gy. 1977. A Stádel Károly szocialista brigád üzemtörténeti gyűjtőmunkája. Honismeret 6: 35–37.

Veszprémi Gy. 1983. EIVRT Kisalföldi Gépgyár története. Győr: k. n.

Veszprémi Gy. 1986. Stádel Károly Országosan Szabadalmazott Eszköz- és Gépgyár (1808–1887). Győri Tanulmányok 7: 99–113.

Veszprémi Gy.: A Stádel-féle gépgyár helye Győr gyáriparában. RFMTM, helytörténeti adattár, ltsz. HA. 1500–84.

Veszprémi Gy. 175 éves a győri Kisalföldi Gépgyár. RFMTM, helytörténeti adattár, ltsz. HA. 1555–84.

Veszprémi Gy. A gyáralapító. Kisalföld, 1997. április 12. 7.

9. A nemzeti érték hivatalos weboldalának címe: -

III. MELLÉKLETEK

A korabeli képek másodközlések, a forrásuk a következő:

<https://ipartortenet.hu/hu/ipartorteneti-emlekhelyek/stadel-karoly-gazdasagi-gepgyara-es-ontodeje/> (2024.04.23.)

A termékplakát, a földmérő taligák, a csatornafedél és a gyártörténeti eseménytábla fotójának a készítője Lanczendorfer Zsuzsanna.

STÁDEL KÁROLY

1852-től ORSZÁGOSAN SZABADALMAZOTT GÉPGYÁRA, VAS-ÉS ÉRCZÖNTÖDÉJE
SÖRGÖNYGÉP, "STÁDEL GÉPGYÁR GYŐR"
TELEFON-SZÁM: 182. ALAPÍTÁTOTT 1845.

GYŐR
II. RÁKÓCZY FERENCZ-UTCA 32-34. sz.

Gyors, pontos, olcsó földmérés

**Világhírű szabadalom
18 éilamban.**

**Stádel-Torkos
FÖLDMERŐ-TALIGA**

**kapható
Stádel gépgyárban, Győrött.**

1808 - 1983
KISALFÖLDI GÉPGYÁR
FEJLÖDÉSE:

STÁDEL KÁROLY

STÁDEL JÁNOS

- 1808 - Stadel József késes és szerszámgépek készítője
- 1844 - Stadel Károly átveszi apja műhelyét
- 1862 - Stadel Károly Országosan Szabadalmazott
Eszköz- és Gépgyár
- 1877 - Stadel Károly Mezőgazdasági Gépgyár és
Vasöntöde
- 1896 - Stadel Károly Örökösei Gépgyár és
Vasöntöde
- 1910 - Stadel János Mezőgazdasági
Gépgyár és Vasöntödéje
- 1933 - Stadel Károly Országosan Szabadalmazott
Gazdasági Gépgyára és Fémöntödéje
- 1945 - Kisalföldi Gépgyár
- 1950 - Kisalföldi
Öntödék
- 1951 - Kisalföldi Gépgyár és Vasöntöde
- 1963 - Kisalföldi Gépgyár és Vasöntöde
- 1964 - ÉBKV. KISALFÖLDI GÉPGYÁR
- 1973 - EIVRT. KISALFÖLDI GÉPGYÁR
- 1984 - TUNGSRAM RT. GÉPGYÁR - GYŐR

A javaslat fenti *készítői* az első oldali aláírásunkkal (és mint a javaslat *támogatói* a támogatói nyilatkozatunk aláírásával) hozzájárulunk az általunk benyújtott javaslatban megadott adatok kezeléséhez, továbbá a benyújtott teljes dokumentáció, a csatolt dokumentumok, a saját készítésű fényképek és a filmek felhasználásához.

Továbbá a javaslat fenti készítői nyilatkozunk, hogy a nem saját készítésű dokumentumok, fényképek tekintetében a jogszabályi védelmi idő lejárt, vagy az adott dokumentum tulajdonosa hozzájárult a térítésmentes szabad felhasználáshoz, amely magában foglalja a nyilvánosságra hozatalt a helyi (nemzeti) értékek adminisztrációja, archiválása és népszerűsítése érdekében. Továbbá vállaljuk, hogy azon jogtulajdonosokat, akiket minden törekvésünk ellenére sem tudtunk fellelni vagy azonosítani, miután a szerzői jogukat hitelt érdemlően igazolták, a nevük feltüntetését indítványozzuk az illetékes nemzeti érték (helyi érték) bizottságnál, kiegészítve ezáltal a jelen javaslatunk tartalmát.

AJÁNLÁS

a „Stádel-gyár szellemi öröksége” Győri Értéktárba történő felvételéhez

Tisztelt Győri Értéktár Bizottság!

A Stádel család generációikon keresztül munkájukkal, ipari találmányaikkal, gyártmányaikkal gazdagították Győr hírnevét. A sok megrázó esemény ellenére (háborúk, államosítás, bombázás, negatív megkülönböztetés) megmaradtak embernek, az alkalmazottaikkal való bánásmódjukkal példát mutattak mások számára. Az elkészített interjúk és visszaemlékezések alapján megállapítható, hogy a Stádel családban voltak kiváló egyéniségek is, akik életükkel, munkájukkal nemcsak családjukat gazdagították, hanem Győr ipartörténetét és a város közéletét is.

A téma ismeretében a felterjesztést nagyon helyeslem és támogatom, ugyanis jelenleg alig ismerik az egykor híres Stádel gépgyár történetét, tulajdonosainak életét, sorsát, Győr ipartörténetében és kultúrtörténetében betöltött kulcsszerepét. Mindezek tükrében a „Stádel-gyár szellemi örökségét” méltónak tartom a Győri Értéktárba történő bekerülésre. Tisztelettel kérem ennek támogatását!

Győr, 2024. 04. 25.

Tisztelettel:

Dr. Lanczendorfer Zsuzsanna
néprajzkutató, mestertanár
egyetemi docens
Széchenyi István Egyetem

Dr. Varga Balázs
történész, szociológus
egyetemi docens
Széchenyi István Egyetem